

Schwerpunkt Niederländischer Sprachraum op de Frankfurter Buchmesse 1993.

Wat zijn de gevolgen volgens Duitstalige uitgevers? *

‘Habent sua fata libelli’, zou het motto van mijn referaat kunnen zijn, als zulk Latijn niet te beschaafd klonk. Want we hebben het over de drukke uitgeverwereld waarin commerciële doeleinden uiteraard de grootste rol spelen. Wat moet je ervan denken dat Suhrkamp in de jaren tachtig de vertaling van Nootbooms Rituelen nog in de ramsj gegooid heeft, Nootboom echter enkele jaren later door de critici omwille van dit boek voorgesteld werd als kandidaat voor de Nobelprijs? Zo zou je haast ieder boek afzonderlijk op zijn weg door de wispelturige literaire wereld in het oog moeten houden om iets te kunnen zeggen over de wetten van de markt. Dat moet door anderen gedaan worden. Ik heb een enquête bij enkele uitgeverijen uitgevoerd, die niet zozeer wetenschappelijke volledigheid nastreefde als wel eerste vermoedens mogelijk maakt betreffende de vraag waarom de lawine van vertalingen van verleden jaar¹ zich niet voortzet zoals neerlandici dat graag zouden zien².

1. Verkoop en toekomstplannen

Iedereen met wie je sprak was verrast over het succes van de gekozen titels überhaupt. Dat had men van auteurs als Claus, Nootboom, Mulisch, De Moor, Multatuli, Palmen niet verwacht. Met uitzondering van een enkele grote uitgever was iedereen tevreden over de verkoopresultaten. De kleine uitgeverijen die al langer werkten aan de publicatie van

*) De tekst is de licht gewijzigde vorm van een referaat dat op het twaalfde colloquium neerlandicum van 28 augustus tot 3 september 1994 in Antwerpen werd gehouden. Voor de hulp bij interviews dank ik de studentassistente Sabine Jenisch, werkzaam op het Institut für Niederländische Philologie der Universität zu Köln.

- 1) Alleen al in de tweede helft van 1993 verschenen meer dan 50 uit het Nederlands vertaalde boeken, zie Chronik in *nachbarsprache niederländisch* 1/94 S. 67.
- 2) Intussen heeft één van de lectoren met wie wij gesproken hebben zijn visie op de gang van zaken laten drukken. Zie Fellinger, R., *Doorbraak van de Nederlandstalige literatuur in Duitsland?* In: *Ons Erfdeel*, 4/94, 513-518.

vertalingen uit het Nederlands, uitten wel enige teleurstelling. Ze moeten namelijk meer dan voorheen vechten voor de licenties en hebben nog steeds een minder uitgebreid netwerk om boeken te verspreiden. Slechts één van de twaalf uitgevers was zo teleurgesteld dat hij het niet de moeite waard vond om door te gaan, hoewel de condities binnen deze uitgeverij er niet slecht uitzien voor de Nederlandstalige literatuur.

Na een periode van drukke activiteit – de voorbereiding van het ‘Schwerpunkt’ – wacht men nu aan de kant van de uitgevers rustig af hoe de dingen zich gaan ontwikkelen. Dat betreft zowel het publiek dat de boeken moet kopen – en hopelijk ook gaat lezen – als de auteurs die hun plaats in de Duitstalige literaire wereld moeten vinden. Men is nieuwsgierig wat een succesvolle auteur van wie het debuut werd vertaald in de toekomst gaat schrijven (Palmen, Friedman, Thomése), en heeft plannen – ten dele al gerealiseerd – om reeds gepubliceerd werk van een auteur te vertalen (De Moor, De Winter, Haasse, Hemmerechts, Lanoye). Men gaat voor het Duitstalige publiek nieuwe auteurs vertalen (Kellendonk, van wie een vertaling al lang aangekondigd is, Pleysier, Mutsaers, Enquist, Möring e. a.). Terwijl Mulisch, Nootboom en Claus, maar bijvoorbeeld ook een schrijfster als Anja Meulenbelt³ als gevestigde grootheden worden beschouwd en derhalve verder vertaald dienen te worden.

De indruk dat de belangstelling afneemt is volgens de uitgevers verkeerd. Het paviljoen op de ‘Frankfurter Buchmesse’ vonden zij behalve uitstekend geslaagde reclame, een uiting van waardering voor een vroegere hausse die midden in de jaren tachtig begon. Toen werd onder meer van Claus *Het Verdriet van België* vertaald; Nootboom en Mulisch⁴ boekten hun eerste successen en minder duidelijk in de lezers- dan in de uitgeverwereld opgemerkt bereikten Meulenbelt en Rubinstein⁵ buitengewoon hoge oplagen. De stichting van uitgeverij Twenne, die uitsluitend vertalingen uit het

- 3) Op het belang van Anja Meulenbelt als Nederlandstalige schrijfster in Duitse vertaling wees Frank Ligthoef na mijn voordracht. Van Meulenbelt zijn inderdaad 14 titels verkrijgbaar. Het grootst was het succes van *Ich wollte nur dein Bestes*, waarvan 46.000 exemplaren verkocht werden. Dat was toen meer dan vijf keer zoveel exemplaren dan van Mulisch’ *Das Attentat* verkocht werden. Zie Fellingner, t. a. p., blz. 514.
- 4) De receptie van deze twee door het Duitstalige publiek is reeds nauwkeurig besproken. Zie Uffelen, H. van: *Een geschenk van de hemel. Harry Mulisch in het Duitse taalgebied*. In: *Literatuur* 4/94, 216–222 en idem, *Het Nootboomeffect. Cees Nootboom en het succes van de Nederlandse literatuur in het Duitse taalgebied*. In: *Literatuur* 5/93, 252–256.
- 5) Deze noemt Fellingner na Anja Meulenbelt het meest succesvol in de jaren tachtig. Zie Fellingner, t. a. p., blz. 514.

Nederlands brengt, maakte de nieuwe trend zichtbaar. De belangstelling voor de Nederlandstalige literatuur is vanaf dat tijdstip minder thematisch georiënteerd. Ze wordt vooral literair bepaald⁶.

2. Waarop is volgens de uitgevers de belangstelling gebaseerd?

De lectoren vinden vooral de Europese manier van schrijven boeiend. Deze omschrijven zij als vlot leesbaar, spannend en toch op hoog intellectueel niveau en vaak essayistisch⁷. Voorbeeldig vindt men het feit dat in Nederland het aandeel van vrouwelijke schrijvers zo groot is en dat ze zoveel belangstelling krijgen. De gedachte om op deze ontwikkeling ook voor de Duitse boekenmarkt in te spelen werd een beleidslijn voor één van de uitgevers. Deze was zodoende de enige uitgever die een ook inhoudelijk criterium voor de selectie van auteurs noemde, hoewel hij het zelf opvatte als een stilistisch criterium.

Wordt de Nederlandstalige literatuur als een literatuur sui generis beschouwd? Zeker niet! En typisch Hollands of Vlaams? Uit de reacties blijkt dat men de individuele auteurs niet beschouwt als vertegenwoordigers van een Nederlandse of een Vlaamse literatuur. Dat wordt helemaal naar de achtergrond geschoven⁸. Een van de redenen daarvoor is dat het te moeilijk wordt om onderscheid te maken tussen Nederlandstalige literatuur uit Vlaanderen en Nederland. De uitgevers onderhouden vooral contacten met Nederlandse uitgeverijen en via hen maken ze kennis met werk van Vlaamse auteurs. Deze literatuur als twee (nationale) literaturen voor te stellen laat men achterwege. Bovendien kunnen allerlei nuances in het taalgebruik van Vlamingen en Nederlanders in de Duitse vertalingen niet zomaar overgebracht worden. Ook voor het publiek blijkt het Hollandse of Vlaamse

6) Ik verwijs hier naar een artikel van H. van Uffelen uit *Ons Erfdeel*, 5/92, 667–673: *Met het oog op Frankfurt 1993*. Zijn stellingen werden door de uitspraken van de lectoren bevestigd.

7) Intussen heeft Fellinger zijn criterium anders geformuleerd. Hij is bang dat men van een 'Europese eenheidsworst' kan spreken en beweert dat men niet tot consensus zou kunnen komen over het karakter van de Nederlandse literatuur. Een dergelijke onderneming moet mislukken omdat ze de bijzondere aard van het literaire kunstwerk veronachtzaamt, dat is: 'Literaire werken worden gelezen omdat ze bijzondere, nieuwe manieren van omgaan met taal – en dus met de relaties tot de wereld – als mogelijkheid voorspiegelen.' Zie Fellinger, t. a. p., blz. 517–518

8) Daarop wijst ook het feit dat er geen reeksen meer gesticht worden op grond van dergelijke criteria.

karakter van het literaire werk van ondergeschikt belang te zijn. Aldus de ervaringen. Het is zelfs zo dat aan de inhoudelijke kant typisch Hollandse aspecten eerder als storend worden beschouwd. Maarten 't Hart verkoopt niet. Dus krijgt hij geen verdere belangstelling meer. Zelfs een auteur als Van der Heijden heeft wellicht om deze reden minder kans. Zonder dat ik voorbeelden kan noemen beweer ik dat de Duitse lezer niet meer zit te wachten op het typisch Vlaamse karakter van een werk. De verwarring die de Canadese auteur met de van oorsprong Nederlandse naam Ondaatje oproept, spreekt voor zichzelf. Niet alleen in de boekhandel werd hij steeds weer te midden van de Nederlandstalige auteurs geïsoleerd. Ook Hanser – zijn uitgever – nam in zijn overzicht van de Nederlandstalige literatuur een reclame op voor Ondaatje. Lectoren willen niet typisch Nederlandse/Vlaamse literatuur uitgeven en volgens hen willen de lezers dat ook niet lezen. Zij verwachten van de Nederlandstalige auteurs inhoudelijk iets wat de grenzen van hun taalgebied overschrijdt. Juist het cosmopolitische karakter van de auteurs en de inhoud van hun boeken zijn de trekpleisters. Wat het schrijven zelf betreft beschouwt men Nederland en Vlaanderen op het moment als een bron van talent.

3. De Nederlandstalige literatuur als geheel

Gelukkig is het wel zo dat klassieken uit de Nederlandstalige literatuur meer en meer belangstelling krijgen. Zo heeft men Couperus, Nescio, Elsschot, Boon en Vestdijk uitgegeven. Dat spreekt boekdelen over het feit dat men de ontdekking van de Nederlandstalige literatuur meer dan een mode vindt en geen terugdeinzen meer verwacht, noch aan de kant van de critici noch aan de kant van de lezers. Maar in het kader van de klassieken is het nog minder, zodat de boekenweek de aanstoot voor een ontwikkeling gaf. De plannen van Aufbau om Couperus uit te geven zijn al tien jaar oud. Het geval Multatuli is vergelijkbaar omdat het een lang gekoesterde wens van zijn uitgever was deze auteur weer beschikbaar te stellen. Het fenomeen dat klassieken vertaald worden, staat zeker los van een algemene trend. Er is gewoon belangstelling. Iets vergelijkbaars geldt voor de vertalingen van lyriek. De voorwaarden om de Nederlandstalige literatuur vanuit Duitse vertalingen in kaart te brengen zijn ondanks alle belemmeringen vandaag de dag beter dan ooit.

4. Waar halen de uitgevers hun informatie over de Nederlandstalige literatuur vandaan?

Als dus het 'Schwerpunkt' eerder een soort hoogtepunt van een ontwikkeling was, wat is er dan volgens de uitgevers verbeterd?

De contacten tussen Duitse en Nederlandse uitgeverijen bestonden al, maar meestal als eenrichtingsverkeer in die zin dat Nederlanders Duitse licenties kochten. De informele contacten binnen de uitgeverwereld werden vervolgens in de nieuwe richting gebruikt en versterkt. Signaalwerking voor deze nieuwe trend had volgens de uitgevers o. m. het initiatief om *Het verdriet van België* te vertalen. Men werd aangemoedigd om de lege plek op te vullen. De contacten in de nieuwe richting namen langzamerhand toe.

Frank Ligthoef lijkt de speciale informant te zijn geworden waar de conferentie van Stuttgart 1989 om gevraagd had. Het Nederlandse Literair Productie- en Vertalingenfonds in zijn gewijzigde structuren van 1990 en zijn Vlaamse tegenhanger worden zeer positief gewaardeerd, hoewel men het drukwerk, de fact sheets en de nieuwsbrief, vaak te kort of bijkomstig vond of zelfs als subjectief bestempelde. Uitgeverijen lezen de programma's van hun Nederlandstalige collega's, hier en daar worden zelfs de boekenbijlagen van de Nederlandstalige kranten bijgehouden.

Een niet te onderschatten uitwerking heeft zeker de mogelijkheid om de vertalingen tot op zekere hoogte te laten subsidiëren door het fonds. Dat is voor zo ver ik weet uniek in Europa en haast alle uitgevers maken er gretig gebruik van. Maar er was ook kritiek op te horen: subsidie zorgt voor een vertekend marktbeeld.

Vertaalsters en vertalers worden meer en meer bij de keuze van Nederlandstalige literatuur betrokken.

Maar het lijkt erop dat men nauwkeuriger gaat bepalen welk boek bij welke uitgeverij past, d. w. z. het profiel van een auteur en dat van de uitgever worden met elkaar in verband gebracht⁹.

Academici worden vooral voor de bloemlezingen gevraagd.

Samenvattend blijken persoonlijke contacten – omwille van de betrouwbaarheid van het oordeel van een persoonlijke kennis? – nog steeds de belangrijkste steunpilaren voor het uitgeven van anderstalige literatuur te zijn. Voor de 'Buchmesse' heeft men deze contacten in het leven geroepen

9) Wat voor een negatieve invloed een fout gekozen uitgeverij of reeks op de receptie van een boek kan hebben, werd al vaker opgemerkt, b. v. Van Uffelen 1994, blz. 217.

en uitgebouwd. Het ziet er niet naar uit dat men dergelijke contacten en kennis van de materie weer zal laten afbrokkelen.

Dat de belangstelling voor vertalingen uit het Nederlands nog steeds aanwezig is, bevestigen ook de besprekingen die zij in de grote kranten krijgen. Zou het twee jaar geleden denkbaar geweest zijn, dat Kristien Hemmerechts zomaar in de 'Süddeutsche Zeitung' besproken werd of een vertaling van lyriek met een oplage van driehonderd exemplaren in de 'Frankfurter Allgemeine Zeitung'? Dit jaar is het zo geweest. En wij hebben het er nog niet over gehad dat Leon de Winter in de 'Spiegel', 'Focus', en de boekenbijlagen van de grote kranten de aandacht kreeg.

De vraag of deze literatuur ook goed wordt begrepen valt buiten het kader van dit artikel. Toch lijkt me een al te normatieve kijk op de receptie niet zinvol. Uiteraard verschilt de Duitse belangstelling voor een bepaalde auteur van de Nederlandse en Vlaamse. Mulisch heeft het moeilijker gehad dan Nootboom. Het gaat om een intrede in een nieuwe wereld met eigen conventies.